

УДК 271.2-726.6-472:37.018.53.014.623(045)

С. М. БОРХОВИЧ

ВИВЧЕННЯ УСТАНОВОК БАТЬКІВ НА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ ЯК ПРАВОСЛАВНОГО ХРИСТИЯНИНА В НЕДІЛЬНІЙ ШКОЛІ

В статті розкрито статус і завдання недільної школи згідно з програмними документами, а також вивчено та проаналізовано думки батьків, які виступають основним замовником послуг недільної школи, щодо виховання дитини як православного християнина.

Провідним методом обрано метод анкетування, що проводилося серед батьків дітей, які відвідують недільну школу, Методичним центром Запорізької єпархії УПЦ у червні 2014 р. Питання анкети стосувалися того, що, насамперед, необхідно виховувати в дитині, а також ролі сімейних традицій у формуванні православного світогляду. Під час анкетування виявлено основні форми православних сімейних традицій, надано рекомендації щодо виховання дитини в православній вірі та формування православного простору в сім'ї.

Частина питань було спрямовано на виявлення установок респондентів щодо завдань недільної школи, її діяльності на сучасному етапі та участі батьків у її роботі. Важливим питанням, що підіймалося під час анкетування, стало виявлення побажань батьків щодо поліпшення діяльності недільних шкіл. Результати анкетування зіставлені з положеннями програмних документів щодо діяльності недільних шкіл.

В статті підкреслено першочергову роль сім'ї щодо православного виховання дитини, відмічено, що недільна школа виступає лише як її помічниця, але для досягнення більшого результату необхідно об'єднання зусиль сім'ї, школи і Церкви.

Ключові слова: виховання, православний християнин, недільна школа, батьки, православні традиції.

Положення про дитячі парафіяльні недільні школи Запорізької єпархії УПЦ визначає недільну школу як “основу церковної системи освіти, яка є складовою і невід’ємною частиною приходу, монастиря, подвір’я монастиря Запорізької єпархії і покликана організовувати православне духовне просвітництво і виховання, сприяти воцерковленню дітей і дорослих, формувати вміння і навички, необхідні для ведення життя православного християнина” [1]. Той самий документ визначає завдання недільної школи: виховання цілісної духовно-моральної особистості, яка вміє розрізняти добро і зло, приймати осмислені рішення, ставити цілі та досягати їх реалізації відповідно до православного світогляду, сприяння процесу воцерковлення вихованців і членів їх сімей, виховання любові та поваги до членів сім’ї й ближніх, вміння проявляти терпіння і турботу про них, виховання навичку милосердя, виховання любові до своєї Батьківщини, вивчення її історії, розвиток творчих навичок вихованців недільної школи, сприяння соціалізації учнів до життя в сучасному суспільстві на засадах православних традицій, організація та проведення заходів, що створюють необхідні умови для спільної праці, відпочинку дітей і батьків, організація дозвілля та відпочинку, заснованих на православних традиціях.

Більшу частину вихованців недільної школи складають діти вірян, тому вони (віряни і батьки) виступають основним замовником послуг недільної школи. Першооснови православного виховання, в тому числі, й уявлення дитини про Бога, світ і місце людини в ньому, як відомо, закла-

даються в сім'ї. Недільна школа виступає лише як її помічниця. У зв'язку з цим постає питання: що думають батьки про недільну школу та чи збігаються їхні уявлення про неї з положеннями програмних документів?

Мета статті – вивчити та проаналізувати батьківські думки про виховання дитини як православного християнина в недільній школі.

Для досягнення мети використано такі методи: спостереження, бесіди з батьками та дітьми, анкетування, аналіз, узагальнення. Провідним методом обрано метод анкетування, що проводилося серед батьків дітей, які відвідують недільну школу, Методичним центром Запорізької єпархії УПЦ у червні 2014 р.. В опитуванні взяли участь 163 респонденти. Батьки відповіли на такі питання:

1. Що, на Ваш погляд, необхідно виховувати в дитині? (пронумеруйте за ступенем важливості: слухняність; лідерські якості; віра в Бога; працьовитість; милосердя; творчі здібності; вміння дружити; повагу та любов до інших людей; інше).

2. Чи підтримуєте Ви православні традиції в родині? Яким чином? (не підтримуємо; спільна молитва всією сім'єю; спільне читання та обговорення душекорисних книжок; фільмів тощо; інше).

3. Як часто Ви причащаєтеся? (не причащаємося; раз на півроку; кожен місяць; кожен тиждень).

4. Для чого Ви привели дитину в недільну школу? (при виборі декількох варіантів пронумеруйте їх за ступенем важливості: я бажаю йому спасіння; я хочу, щоб він був доброю людиною; я хочу мати надійну опору в старості; я хочу, щоб він знав основи православної віри; я хочу, щоб його друзями були православні діти; інше).

5. Які, на Ваш погляд, завдання недільної школи? (при виборі декількох варіантів пронумеруйте їх за ступенем важливості: давати знання про православну віру; організувати дозвілля дітей; сприяти соціалізації учнів до життя в сучасному суспільстві на засадах православних традицій; воцерковляти дітей).

6. Чи обговорюєте Ви з дитиною його життя в недільній школі? (ні; цікавлюся матеріалом, який проходили в школі; оцінюю його з погляду важливості для духовно-морального розвитку дитини; цікавлюся, наскільки цей матеріал цікавий і доступний для дитини; інше).

7. У яких заходах недільної школи (парафіяльних і єпархіальних) Ваша дитина бере участь найбільш охоче? (паломницькі поїздки; парафіяльне свято; святковий виступ в дитячих будинках, лікарнях, будинках престарілих тощо; віртуальна школа знавців; обласна олімпіада з ОПК; конкурс малюнків; інтелектуальна командна гра "Зерно Істини" ("Що? Де? Коли?"); Великодній фестиваль; Зліт недільних шкіл; благодійна виставка-ярмарок виробів; інше).

8. Ваші побажання щодо поліпшення діяльності недільних шкіл?

Відповіді на перше питання були такими: віра в Бога – 66,3%, послух – 16%; милосердя – 4,3%; працьовитість – 2,5%; вміння дружити, повага і любов до інших людей – 1,6%; творчі здібності – 1,2%; лідерські якості – 1,2%. Особливого подиву ці відповіді не спричинили – згадується відомий

вислів блж. Августина “Возлюби Бога і роби, що хочеш”. Якщо виховати в дитині страх Божий, страх засмутити своїми вчинками безкінечно люблячу тебе Особистість, то все інше само стане на своє місце. Серед інших якостей батьки вказували сміливість; правдивість; жертовність; стриманість; відповідальність; самостійність; порядність; смиренність; любов до всього живого, природи, тварин; вміння терпіти; прощати; поступатися; жаліти; любов до ближнього; повага; шанування старших; прагнення допомогти рідним; любов до того місця, де живеш; вміння радіти чужим успіхам; довіра до Бога; поєднання слів і справи; розуміння того, що людина приходить у цей світ тільки для того, щоб заслужити життя в Царстві Небесному.

Про спільне читання та обговорення душекорисних книг, фільмів тощо. заявили 74,8% респондентів, про спільну молитву – 49,7%, 3,7% відзначили, що в сім’ї православні традиції не підтримуються.

Багато батьків упевнені, що їхні діти можуть пізнати Бога тільки в храмі; тим часом це зовсім не так. Діти здатні сприймати Живого Бога безпосередньо, вони відчують Його всюди: в навколишньому прекрасному та дивовижному світі, в дитячій сьогоденній радості життя. Але найближчим чином діти здатні відчути Бога в атмосфері миру й любові, яка оточує їх. Мама і тато повинні любити один одного та своїх дітей, в сім’ї має бути мир і згода; батьки можуть саме цим створювати умови, щоб не заважати дітям сприймати Бога та духовну сферу життя. Тільки щирість батька і матері здатна запалити в дитині любов до Бога й Церкви. Наприклад, якщо в сім’ї панує формальне ставлення до молитви, то діти не зможуть відчути її справжнього “смаку”. Вони будуть ставитися до неї спочатку з неохочою покірністю, потім – з холодною байдужістю, нарешті, коли подорослішають, почнуть проти неї протестувати. Бо, як відомо, змусити людину молитися неможливо. Можна примусити її бути присутньою на молитві, прочитувати текст, але не більше.

А можна навпаки – практикувати в сім’ї спільні молитви у важкі для неї моменти або, наприклад, коли комусь із її членів потрібна особлива допомога та підтримка. Така практика сприяє формуванню у дитини базисної довіри до світу і близьких. До того ж саме в сім’ї можливе створення уваги і атмосфери свята з приводу відвідин храму, першої сповіді, Причастя, православних свят, спільного читання Святого Письма, житій святих тощо. Як правило, ці спогади залишаються у людини на все життя і зігрівають її у важкі моменти.

Більшість сьогоденних православних батьків прийшли до храму самі в зрілому віці – через читання книжок, відвідування храмів і монастирів, через “доросле” осмислення життя. У них немає досвіду власного церковного дитинства, тому і дітей вони хочуть воцерковити як маленьких дорослих. Але це помилково, тому що діти сприймають світ інакше. Їхня стихія – рух, гра, свято.

Серед іншого батьки називали: дотримання постів, спільні справи милосердя та благодійності, гостинність, сімейні православні свята (3,1%), відвідування хворих, престарілих, кліросний спів і читання, спільне відвідування служб (15,3%), підготовка до сповіді та Причастя, послух у храмі, дотримання православних традицій і звичаїв, спільна участь у хресних ходах. Деякі респонденти відзначали труднощі дотримання православних

традицій в сім'ї у випадку, коли не всі її члени є віруючими або хоча б співчуваючими Православ'ю.

Про участь у таїнстві Причастя щотижня заявило 8,6% учасників, кожен місяць – 33,1%, раз на півроку – 32%, не причащаються 19,6%.

Євхаристія – головне таїнство Церкви, те, заради чого Церква існує і створена Господом. Євхаристія зводить воедино, фокусує все те, що відбувається в Церкві. Євхаристія навіть вище того: вона і є ця створена Церква. Євхаристія та Церква – поняття майже тотожні. Євхаристією віруючі зв'язуються в Тіло Христове. У давнину існував суворий логічний ланцюжок: людина хрестилася (вступала у Церкву) для того, щоб причащатися, виконуючи заповіт Христа (Мф 26:26–28). На запитання: чому ви причащаєтеся?” християни відповідали: тому що ми християни, тому що ми через Святе Хрещення вступили в Церкву Христову. Наприклад, 11 лютого 304 р. в Карфагені кілька християн були засуджені за служіння літургії, що було суворо заборонено наказом імператора Діоклетиана. У документах відкриваються дивні подробиці. Коли проконсул Ануліній запитав обвинувачених: “Ви брали участь у зборах християн (тобто причащалися?). Вони відповідали: “Ми християни”. Проконсул приходив в лютю і питав знову: “Я не питаю вас, християни ви чи ні, але брали участь ви в зборах християн? І підсудні з тією ж непохитною сміливістю та твердістю сповідували: “Ми – християни і, отже, брали участь у звершенні Таїнства Господнього! Ми не можемо жити без здійснення Божественної вечері”. І далі оповідач додає: “Як можна бути християнином без участі в євхаристійних зборах або брати участь у зборах, не будучи християнином?! Лише сатана може заперечувати це!” [2, с. 11–12]. Тому незрозумілий такий високий відсоток батьків, які не причащаються (можна припустити, що разом з дітьми), якщо, звичайно, вони не привели своїх дітей в недільну школу не з метою їхнього спасіння, а тільки з метою виховання “моральної людини”.

Відповіді батьків щодо запитання “для чого Ви привели дитину в недільну школу?” розділилися таким чином: “я бажаю йому спасіння” – 60,1%; “я хочу, щоб вона знала основи православної віри” – 31,3%; я хочу, щоб вона була доброю людиною – 30,7%; я хочу мати надійну опору в старості” – 9,2%; “я хочу, щоб його друзями були православні діти – 8%. У цьому випадку бажання батьків повністю вписується в завдання дачі недільної школи. Серед іншого респонденти називали організацію корисного проведення часу; розвиток дитини, її творчих здібностей; виховання в православної традиції; протистояння негативному впливу навколишнього світу; вміння жити в сучасному світі; не шкодити своїй душі, але вміти заробляти гроші (!); навчитися слухатися батьків; зміцнення у вірі; спілкування в колективі однодумців; створення в майбутньому православної родини; знайти сенс життя і радість у Богові; не відчувати себе самотнім у суспільстві; одужання; вчинення меншого числа помилок у житті.

Відносно до завдань недільної школи відповіді батьків розділилися таким чином: давати знання про православну віру – 61,9%; воцерковляти дітей – 40,5%; сприяти соціалізації учнів до життя в сучасному суспільстві

на засадах православних традицій – 12,9%; організувати дозвілля дітей – 4,9%. Тут також повний збіг завдань недільної школи й установок батьків.

Наступне питання: чи обговорюєте Ви з дитиною його життя в недільній школі? “Цікавлюся матеріалом, який проходили в школі, оцінюю його з погляду важливості для духовно-морального розвитку дитини” – 68,1%; “цікавлюся, наскільки цей матеріал цікавий і доступний для дитини – 42,9%; не цікавлюсь” – 3,7%. Це питання переформується з питанням про місце православних традицій у сім’ї, а також порушує питання участі батьків у житті недільної школи. Воно є своєрідним лакмусовим папірцем на позицію батьків: “я зроблю все, щоб моя дитина виросла в православній традиції” або “мені ніколи (я не можу або не хочу) займатися вихованням дитини, яка зовсім відбилася від рук – зробіть що-небудь”.

Серед іншого респонденти називали таке: “відвідую недільну школу разом з дитиною”; “допомагаю готувати роботи до виставок”; “разом розумуємо вірші до свят”; “робимо домашнє завдання”; “повторюємо пройдений матеріал”; цікавлюся життям недільної школи взагалі”; “обговорюю з дитиною не тільки пройдене в недільній школі, а й проповіді священника”; “цікавлюся друзями дитини, відносинами з ними, враженням дитини від того, що відбувається в школі”.

Аналіз відповідей респондентів відносно участі дітей у заходах недільної школи (парафіяльних і єпархіальних) виявив наступну картину: в парафіяльному святі – 82,8%, у Зльоті недільних шкіл – 47,9%, у паломницьких поїздках – 44,2%, у благодійних виставках-ярмарках виробів – 41,1%, у конкурсі малюнків – 32,5%, у Великодньому фестивалі – 30,7%, у святковому виступі в дитячих будинках, лікарнях, будинках престарілих тощо – 30,1%, в інтелектуальній командній грі “Зерно Істини” – 12,9%, в обласній олімпіаді з ОПК – 10,4%, у віртуальній школі знавців – 9,2%. 1,2% респондента заявили про те, що не беруть участь у заходах. Серед іншого називали дитячий хор, літній табір (“Бородіно”), спільні поїздки до цирку, музеїв, вихід на природу, пікніки.

Цікавим і важливим був останній пункт анкети: “Ваші побажання щодо поліпшення діяльності недільних шкіл. “Проблеми, які піднімали респонденти, можна поділити на кілька груп:

1) фінансові проблеми, які відзначили 6,7% батьків. Установки батьків виражають побажання вирішення проблем із приміщенням, забезпеченням недільної школи оргтехнікою, навчальною літературою, облагороджуванням території навколо недільної школи, будівництва дитячого майданчика;

2) організаційні проблеми. 4,3% респондентів висловили побажання про більш активну роботу з батьками, створення батьківського комітету, можливість тісних контактів батьків з викладачами, обговорення програм і матеріалів, будь-які можливості поставити запитання (духовнику школи, завучу, педагогам, дітям тощо), краще інформування про майбутні заходи, бажану більшу кількість педагогів-чоловіків.

3) проблеми, пов’язані з навчально-виховним процесом. Респонденти говорили про своє бажання більш живої участі духовенства в житті недільної школи, більш частого спілкування дітей зі священником, про контакти неділь-

них шкіл із загальноосвітніми школами, про те, що навчально-виховний процес повинен бути орієнтований на практику. На думку батьків, потрібно більше пояснювати дітям сенс молитв, допомагати готуватися до сповіді (особливо першої) та Причастя, частіше відвідувати служби, допомагати дітям орієнтуватися в сучасному світі. Деякі респонденти зазначали, що в недільній школі повинна бути більш сувора дисципліна, потрібно частіше проводити уроки мужності, обов'язково задавати і перевіряти домашнє завдання, проводити контроль знань, у дітей повинні бути друковані робочі зошити, необхідна розробка єдиного навчального посібника, при недільній школі потрібно організовувати гуртки рукоділля. Були висловлені побажання обміну досвідом між недільними школами, спілкування між недільними школами єпархії та недільними школами Росії, Греції, Білорусії;

4) проблеми позашкільної діяльності. 9,8% респондентів заявили про своє бажання частіше організовувати паломницькі поїздки (особливо влітку), про можливість проходити разом з дітьми послух у монастирі, організації літнього табору, створення дитячого хору, сестринства, спільних трапез, походів.

Висновки. Таким чином, завдання недільної школи (за Положенням про дитячі парафіяльні недільні школи Запорізької єпархії) й уявлення батьків про її діяльність (згідно з анкетуванням) в цілому збігаються. Підкреслюємо, що чільна роль у вихованні дітей у православній вірі належить родині. На думку С. Дивногорцевої, “Можна з повною впевненістю сказати, що по-справжньому в людині виховане лише те, що виховане сім'єю”. [3, с. 66] Недільна школа виступає лише як помічниця батькам. “Раніше, як відомо, виховання відбувалося насамперед і найбільше в сім'ї, де дитина проводила більшу частину життя. Саме в родині закладалися першооснови виховання, навчання і навіть освіти, на які людина спиралася у своєму подальшому житті. У сім'ї вона запам'ятовувала дух, уклад, звичаї і спосіб відносин усіх домочадців, отримувала початкові трудові навички, уявлення про світ, Бога, Церкву, людину. Але сім'я самотужки не могла вирішити завдання освіти, тому на допомогу їй приходила школа, значно розширюючи і поглиблюючи отримані в сім'ї знання. Школа, в історичному процесі виникла значно пізніше сім'ї, була покликана підтримати сімейне виховання та заповнити його необхідним комплексом знань, що формують християнський світогляд учнів”, – так формулює співвідношення і значення сім'ї та школи у вихованні дитини протоієрей О. Зелененко, додаючи: “Ще більш важливу – освячену – роль мала Церква, де підрастаюче покоління долучалося до справжнього церковного життя – до віровчення, до богослужіння, до Таїнств, настільки необхідне в духовно-моральному становленні особистості під керівництвом пастирів. Цей триєдиний союз, – робить висновок автор, – вказує нам на життєву необхідність об'єднання зусиль сім'ї, школи і Церкви, а значить, батьків, педагогів та пастирів у вихованні дітей та юнацтва. Байдужість одного з цих трьох інститутів в піклуванні про “малих цих”, як правило, призводить до збитковості у вихованні” [4].

Список використаної літератури

1. Положение о детских приходских воскресных школах Запорожской епархии, г. Запорожье, 2012.
2. Цит. По книге: Арх-т Илия (Мастрояннопулос). Чаша бессмертия, 1997.

3. Дивногорцева С. Ю. Теоретическая педагогика / С. Ю. Дивногорцева. – Москва : ПСТГУ, 2012. – Ч. 1.
4. Зелененко А. Основополагающие принципы православной педагогики и утрата их современной школой [Электронный ресурс] / Александр Зелененко, протоиерей. – Режим доступа: http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/37866.php?ELEMENT_ID=37866&SHOWALL_2=1.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015.

Борхович С. М. Изучение установок родителей на воспитание ребенка как православного христианина в воскресной школе.

В статье раскрыт статус и задачи воскресной школы согласно программным документам, а также изучены и проанализированы мнения родителей, которые выступают основным заказчиком услуг воскресной школы по воспитанию ребенка как православного христианина.

Ведущим методом выбран метод анкетирования, которое проводилось Методическим центром Запорожской епархии УПЦ среди родителей детей, посещающих воскресную школу, в июне 2014 г. Вопросы анкеты касались, прежде всего, черт характера, которые необходимо воспитывать в ребенке, а также роли семейных традиций в формировании православного мировоззрения. В ходе анкетирования выявлены основные формы православных семейных традиций, даны рекомендации относительно воспитания ребенка в православной вере и формирования православного пространства в семье.

Часть вопросов была направлена на выявление установок респондентов относительно задач воскресной школы, ее деятельности на современном этапе и участия родителей в ее работе. Важным вопросом, который поднимался в ходе анкетирования, стало выявление пожеланий родителей по улучшению деятельности воскресных школ.

Результаты анкетирования сопоставлены с положениями программных документов относительно деятельности воскресных школ.

В статье подчеркнута первоочередная роль семьи в вопросе православного воспитания ребенка, отмечено, что воскресная школа выступает лишь как ее помощница, но для достижения большего результата необходимо объединение усилий семьи, школы и Церкви.

Ключевые слова: *воспитание, православный христианин, воскресная школа, родители, православные традиции.*

Borkhovych S. Studying of Parents' Attitude Concerning a Child's Upbringing as an at Sunday School

The article investigates Sunday school's status and tasks in accordance with position papers. Opinions of parents, who are the main promoters of Sunday school's services, on child's upbringing as an orthodox Christian are also explored and analysed here.

Questionnaire survey was chosen as the leading method. In June 2014 the Methodological centre of Zaporizhzhya Eparchy of Ukrainian Orthodox Church conducted it among parents, whose children attend Sunday school. The questions concerned the traits to be up brought in a child above everything and the role of family traditions in the shaping the orthodox world-view. During the questionnaire the main forms of Orthodox family traditions are revealed. The author gives advice on the upbringing of the child in the Orthodox faith and the formation of the Orthodox space in the family.

Some questions were to reveal respondents' attitudes concerning Sunday school's tasks, its functioning at the present stage and parents' participation in its work.

The important issue raised during the polling was revealing of parents' suggestions as to the improvement of Sunday schools' activities.

The polling results were compared with position papers statutes of Sunday school's activity.

Key words: *upbringing, orthodox Christian, Sunday school, parents, orthodox traditions.*